

Ekologija

Valentin POZAIĆ

Doživljaj čudoredne svijesti pojavljuje se u čovjeka pri susretu između njegove osobne slobode i poziva koji dolazi od otkrivene, uočene i spoznane objektivne moralne vrijednosti. Slobodni čin izbora, kojim osoba odabire ili otklanja određenu čudorednu vrijednost u danim okolnostima i uvjetima, čin je čovjekovog osobnog moralnog samoodređenja i samostvarenja. Taj se čin uvijek zbiva u sasvim određenu vremenu i prostoru, u mnogostrukim odnosima jednog čovjeka prema drugom čovjeku, prema zajednici, prema svim bićima, prema prirodi i svemiru. Svoje odnose, ponašanja i djelovanja čovjek vrednuje u svjetlu spoznaje vlastita razuma (= etika), a čovjek-vjernik i u svjetlu objavljene istine o čovjeku i svemu stvorenom, kako je susreće u *Svetom pismu*: drugim riječima, čovjek vjernik donosi svoj vrijednosni sud u svjetlu razuma i vjere (=moralna teologija).

MOTIVI

Prisjetivši se osnovnog značenja etičko-moralnog pristupa, postavlja se pitanje: Koji je pobliži motiv ovom moralnom razmišljanju nad pitanjima što ih postavlja ekologija? Kao odgovor možemo navesti jedan odlomak iz dokumenata Drugog vatikanskog sabora: »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena... jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njegovu srcu.«¹ Nije sporna činjenica da suvremenu žalost i tjeskobu čovjeka i čovječanstva čini, uz ostalo, i suvremeno stanje okoliša, koje mu ne daje radosti ni nadu za budućnost. Moralnu odgovornost za takvo stanje nosi upravo čovjek sam, pojedinac i zajednica.²

1 *Dokumenti drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb 1970, GS 1.

2 Teologijske vidike na hrvatskom obrađuju: S. Balaban, »Odgovornost za svijet« (u četiri nastavka), *Glas Koncila* 35-38 (1989), str. 4; M. Biškup, »Spasavanje svijeta: ekološki problemi«, *Bogoslovska smotra* 4 (1982), str. 583-593; V. Pozaić, »Ljudi spram svijeta«, *Glas Koncila* 34 (1989), str. 4.

Od euforičnog entuzijazma zbog napretka iz šezdesetih godina ovoga stoljeća — kad je nastala i rabila se uzrečica: »Čovjek smije sve što može, a ne mora ništa« — prispjeli smo do otrežnjavajućeg etičko-moralnog pitanja: »Smije li čovjek sve što može? Da li je sve tehnički moguće, ujedno i etički, moralno moguće?!« Ostvarene su neslućene pogodnosti za bolji i kvalitetniji život na pojedinim područjima. Međutim, kao sjena njih prate druge mogućnosti koje prijete ugrožavanjem i uništenjem samog života. Zanosni napredak izokreće se u ubojiti napredak. Dok na kratki rok rastu visoke kamate, na dugi rok gubi se i glavica. To potiče na novi način i novu svijest razmišljanja: što više čovjek može, to je veća njegova etička i moralna odgovornost.

TEMELJI

Objavljena Božija riječ u Bibliji, življena u tradiciji zajednice vjere, Crkve, osnovno je nadahnuće svakom vjerniku u njegovu čudorednu razmišljanju i vrednovanju vlastitih opredjeljenja i postupaka. Za ekološko moralno razmišljanje vrlo su važna dva mjesta s prvih stranica i iz prve knjige Biblije, a dio su izvještaja o stvaranju svijeta i čovjeka. Prvi je: »I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite'« (Post 1, 28). Drugi glasi: »Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva« (Post 2, 15).

Pozivajući se samo i isključivo na prvi tekst, danas se mogu čuti glasovi da je za sadašnji tragični nered u ekosustavu kriva židovsko-kršćanska religija.³ U prilog optužbi iznose se i neka mišljenja, naprimjer R. Descartesa (1596-1650) i F. Bacona (1561-1626). Prema Descartesu, priroda i stvari oko nas nisu drugo do li *res extensa*⁴ — stvari čovjeku na raspolaganje za korištenje. Bacon ide još dalje. Iznosi aksiom: *znanje je moć*.⁵ Što je veće znanje, to je veća čovjekova moć i vlast nad zemljom. Čovjekov interes — egoizam — postaje mjerilo odnosa prema prirodi i svemiru. Tu smo već na tragu ekološkog nereda. To je, naime, korijen uzrečice: »Čovjek smije sve što može.« To shvaćanje nije nipošto biblijsko, već starogrčkog stoičkog nadahnuća. Ipak ima mišljenja da je židovsko-kršćanska tradicija demitologizacijom divinizirane prirode stvorila bitne duhovne pretpostavke za ubojiti napredak znanosti i razvoj tehnologije u zapadnome svijetu.⁶

U pretkršćanskim religijama, osim u židovskoj, priroda je bila videna kao neka emanacija božanstva. »Oskudno poznavanje zakona u prirodi dovelo je čovjeka u stanje ropstva i zatečenosti pred prirodnim pojavama, sve do apsolutnog i sakralnog poštivanja.«⁷ Iz takvog se pogleda rodio stav o nedodirljivosti prirode, prema kojemu je načelno isključena svaka modifi-

3 E. Drewermann, *Der tödliche Fortschritt*, F. Pustet, Regensburg 1981³.

4 R. Descartes, *Meditacije o prvoj filozofiji*. II. Meditacija, Izvori i tokovi, Zagreb 1975.

5 F. Bacon, *Novi organon*, Naprijed, Zagreb 1986, str. 26, 37, 123.

6 B. Häring, *Kristov zakon*. Slobodni u Kristu, sv. 3, KS, Zagreb 1986, str. 290-295.

7 A. Autiero, »Essere nel mondo. Ecologia del bisogno«, u: T. Goffi-G. Piana (edd.), *Corso di morale*. 2 Diakonia, Queriniana, Brescia 1983, str. 100.

kacija prirode. Čovjek se podavao prirodi, njezinom gospodstvu i njezinim prijetećim silama. Priroda je postajala tabu.

Za biblijski je pogled karakterističan izvještaj o stvaranju svemira, svijeta i čovjeka *ex nihilo* — ni iz čega. Božanska je moć predstavljena kao jedini izvor, uzrok i smisao svih stvari i čovjeka.⁸ Oba već spomenuta biblijska izvještaja dokidaju svaku mogućnost praznovjernog obožavanja prirodnih sila i planeta, svaki animizam i panteizam.

Biblijski izvještaj dodjeljuje čovjeku *dominium terrae* — vlast, gospodarenje nad zemljom. U stoljećima čovjekove liliptanske nemoći pred silinom prirodnih pojava *dominium terrae* nije bio moralni problem, nije ugrožavao čovjekov habitat, okoliš. U naše vrijeme problem je sve veći; ne zbog objesti, već zbog čovjekove naravne nevolje i potrebe da se životno snađe u prirodi. Za razliku od životinjskog svijeta, posebno nekih vrsta, čovjek ne nalazi svijet prikladan za sebe. Mora ga prilagoditi. Čovjeku nije predodređen neki specifični ambijent. On može živjeti posvuda, ali mora mijenjati okolnosti. Za njega svijet predstavlja samo općenito mjesto boravka, životni prostor *in potentia* — u mogućnosti da bude čovjekov svijet. »Da bi se očuvao i razvijao sama sebe, čovjek ga mora transformirati, mora ga pretvoriti u svoje prebivalište: čovjek mora manipulirati svijetom.«⁹

Manipulacija, *dominium terrae*, odvija se na dvjema razinama. Prva je manipulacija korektura+transformacija, kajom čovjek unosi ili vraća prvobitni sklad i ravnotežu u svijet, prilagođuje svijet prema svojim potrebama i zahtjevima, poštivajući smisao i finalnost pojedinih dijelova u sklopu cjeline. Naime, u ovom nesavršenom i nedovršenom svijetu čovjek ima ulogu suradnika Božjega u dovršenju oblikovanja svijeta. Osim čovjeka i sav stvoreni svijet čezne za svojim dovršenjem: »Jer i stvorenje će se osloboditi robovanja pokvarljivosti da sudjeluje u slobodi i slavi djece Božje« (Rim 8, 21). Stvoreni svijet nije samo neka zanemariva epizoda. I on ima svoju budućnost. Za tu je budućnost i čovjek suodgovoran, premda ona u konačnosti nadilazi čovjekove moći. Bog obećaje »novo nebo i novu zemlju« (Otk 21, 1). Nije čovjek kompetentan da uzrokuje konac svijeta — ni razaranjem, ni definitivnom preobrazbom.

Druga je manipulacija alteracija, u kojoj se čovjek pojavljuje kao beskrupulozni pljačkaš prirode, a da toga i ne bude svjestan. Znakovit je opis takvog mentaliteta u pismu što ga je predsjedniku SAD uputio indijanski poglavica još godine 1854, zbog zahtjeva da proda svoju zemlju bijelcima: »Znamo da nas bijeli čovjek ne razumije. Njemu je jedan dio zemlje isti kao bilo koji drugi. On je stranac što dođe noću i oduzme zemlji sve što mu treba. Zemlja mu nije brat, već neprijatelj; kad je pokori, on kreće dalje. Ostavlja za sobom grobove svojih otaca, i ne mari zbog toga. Oduzima zemlju svojoj djeci, i nije ga briga. Grobovi njegovih otaca i zemlja što mu djecu rodi — ostaju zaboravljeni. Prema majci zemlji, prema bratu nebu odnosi se kao prema stvarima što se mogu kupiti, opljačkati, prodati poput

8 Ph. Schmitz, *Ist die Schöpfung noch zu retten?*, Echter, Würzburg 1985, str. 101-109.

9 J. Endress, *L'uomo manipolatore*, Paoline, Roma 1974, str. 11.

stoke ili sjajnog nakita. Njegova će pohlepa uništiti zemlju i za sobom ostaviti samo pustoš«. ¹⁰

Vidovitost indijanskog poglavice povijest je potvrdila. Svojim nesmiljenim zahvatima u prirodu čovjek ruši sklad i ravnotežu, povređuje finalnost pojedinih bića, iskorištavajući ih bez obzira na cjelinu i ugrožavajući ne samo pojedini život nego i same uvjete za egzistenciju života uopće.

Tabuizirano stajalište pred diviniziranom prirodom pogodovalo je aksiomu, danas zabavnoj dosjetki: »Da je Bog htio da čovjek leti, stvorio bi mu krila.« Time su biologijski zakoni bili praktično uzdignuti na moralnu razinu: zakoni biologije i prirode postali su zakoni moralnog djelovanja. Svakom poletu duha nad materijom bila su već u početku podrezana krila. Naprotiv, suvremeni manipulator svjestan je svoje sadašnje moći, a još više moći predviđene za sutra; jedva čeka da ostvari totalni *dominium terrae*: jednako u mikrokosmosu — genetičko inženjerstvo s biljkama, životinjama i čovjekom, te u makrokosmosu — u prirodi oko sebe i u svemiru. Zna, doduše, ali svjesno previda i prešućuje da je biologijska i genetska bomba razornija od atomske. Zanimaruje upozorenje: »Bog prašta rado, čovjek teško, priroda nikako.« Kao da tek katastrofalne posljedice i prijetnje (razaranje ozonskog plašta, čornobiljska tragedija) uspijevaju bar nakratko razbuditi racionalno prosuđivanje i aktivirati svijest o odgovornosti pred vlastitom savješću, pred čovječanstvom i pred Bogom.

HOLISTIČKA VIZIJA

Biblijski *dominium terrae* omogućuje čovjeku da ne bude rob neukrotivu svemiru, ali ga istovremeno čini odgovornim za »edenski vrt«, koji treba da čuva i usavršava. Dok se koristi pojedinim stvarima, dok poduzima pojedine zahvate, mora očuvati pogled na cjelinu. Znači, treba da stvara i održava holističku viziju svijeta i čovjeka u svijetu, da u svjetlu holističke etike vrednuje svoje postupke. ¹¹ Poneki kratkoročni pothvati sami za sebe mogu biti dobri i korisni, dok su dugoročno — uzevši u obzir totalitet — štetni.

Grešni *homo faber*, lišen holističke vizije svijeta i holističke etike, dobrim je dijelom izgubio odgovornost za predviđanje sveukupnih posljedica svojega djelovanja. »Neosporna je činjenica da je nerazboriti *homo faber*, lišen mudrosti i predviđanja, što bi ih kao *homo sapiens* morao posjedovati, vodič u pustinju i razaratelj biološke stabilnosti.« ¹² *Homo faber* nije se nipošto izvrsno potvrdio kao *homo sapiens* — čovjek ekologijaki gledano — mudar. U svijetu razara ekološku stabilnost, a u samom sebi osjećaj odgovornosti za svoj svijet.

10 Usp. I. Cifrić, *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb 1989, str. 6.

11 G. M. Teutsch, *Lexicon der Umwelteihik*, Vandenhoeck-Reuprecht, Göttingen — Patmos, Düsseldorf 1985, str. 46-47.

12 B. Häring, *nav. dj.*, str. 285.

POVLAŠTENI POLOŽAJ

Poštovanje cjeline i svakog pojedinog dijela svijeta pretpostavlja uvažavanje različitosti stupnjeva među bićima u sklopu cjeline. Biblijski je izvještaj, nema sumnje, antropocentričan. Čitav izvještaj o stvaranju samo je uvertira pojavi čovjeka. Međutim, taj antropocentrizam nije apsolutan, nego relativan, s izričitim naglaskom na teocentrizmu. Bog je sve stvorio, za sve se brine, svemu daje hranu... »Antropocentričnost ne znači neumjerenost, nego uključuje razumijevanje ljudske mjere, u kojoj je i mjera prirode sadržana kao zahtjev. Gdje čovjek ne mari za mjeru prirode, njegovo je djelovanje ne samo neprirodno i protuprirodno, nego je također neljudsko i protuljudsko.«¹³ Pa i onda kad čovjek raspolaže s drugim, nižim živim bićima, kad ih prinosi kao žrtve Bogu, time priznaje da i ona u konačnici ne pripadaju njemu, da nije on njihov vrhovni gospodar. Svijet nije nikakva čovjekova privatna svojina: »Jahvina je zemlja i sve na njoj« (Ps 24, 1). Zato Psalmi i neka druga biblijska mjesta (npr. Danijel 3, 57) izričito uključuju i pozivaju sva živa bića i atmosferske pojave da odaju hvalu i čast Storitelju Gospodaru. Čovjek doista jest kruna svemu stvorenju, ali on nije smješten izvan ili iznad svijeta, nego unutar njega. Tako ga je Bog u svom mudrom načinu stvaranja zamislio i vrednovao, što proizlazi iz suda o cjelokupnu stvaranju: »I vidje Bog sve što je učinio, i bijaše dobro« (Post 1, 31).

LEX ORANDI – LEX CREDENDI

Veliki autentični likovi u povijesti kršćanstva disali su biblijskim duhom. Tako je Sv Benedikt (750-821) kao osnovno pravilo zapadnog monaštva postavio: »*Ora et labora*« – moli i radi. Molitva i rad stavljeni su na istu razinu. Radom čovjek oplemenjuje zemlju, suraduje u Božjemu djelu stvaranja koje će se dovršiti na kraju egzistencije prolaznosti uzdignućem u egzistenciju vječnosti.

Hugo od Sv. Viktora (1096-1141), filozof i mistik, naglašava da nalog vladanja zemljom – *dominium terrae* – pripada čovjeku samo ako se ponaša kao slika Božja, tj. ako postupa sa zemaljskim bićima kao s nezasluzenim Božjim darovima. Franjo Asiški (1181-1226) osjeća se toliko bliz svemu stvorenju i svim pojavama u prirodi da ih označava atributima bližeg srodstva. Tako naziva bratom Sunce i Mjesec, vjetar i oganj, a sestre su mu zvijezde i voda; Zemlja pak i sestra i majka. Temelj i nadahnuće za Franjinu »Pjesmu stvorova«¹⁴ možemo naći u brojnim biblijskim tekstovima. Izraziti je primjer »Pjesma triju mladića« (Danijel 3, 57 sl.), u kojoj njih trojica pozivaju sve pojave u atmosferi i sve stvari i životinje da blagoslivljaju Gospodina. Kao da su osjećali da samo njihova hvala nije dovoljna, da u njoj može sudjelovati i da treba da sudjeluje sav svijet. Takvim unutarnjim

13 A. Auer, *Umweltethik*, Patmos, Düsseldorf 1984, str. 64.

14 *Franjo među Hrvatima* (zbornik), Samostan Vrbanićeva 35, Zagreb 1976, str. 77-78.

raspoloženjem autor Psalama završava svoje djelo i poziva: »Sve što god diše, Jahvu neka slavi« (Ps 150, 5).

Autor knjižice *Duhovne vježbe* Ignacije de Loyola (1491-1556), iznosi meditaciju o svijetu: Bog je stvorio svijet i dao ga čovjeku. Temeljni kriterij za čovjekov odnos prema svijetu sažet je u poznati aksiom *tantum quantum – toliko koliko*.¹⁵ To znači, čovjek se služi svim stvorenim dobrima i bićima toliko koliko je to razborito potrebno, i u cjelini gledajući korisno, nipošto ne prohtjevno. Na istoj je misaonoj frekvenciji znanstvenik, pjesnik i vizionar Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), koji vidi u svijetu »le milieu divin« – Božansko ozračje.¹⁶ Njemu je svaka stvar sveta, a *la condition humaine* je *le milieu divin*.

Iz takva mentaliteta izrasla je molitva Crkve. *Lex orandi – lex credendi*: ono što se moli i kako se moli, to se i vjeruje. Pod tim vidikom značajna su dva liturgijska teksta.¹⁷ Prvi je iz četvrte euharistijske molitve: »Slavimo te, Oče sveti, velik si i sva si djela svoja mudro i s ljubavlju učinio, čovjeka si sazdao na svoju sliku i povjerio mu brigu za cijeli svijet, da služi samo tebi, Stvoritelju, a svemu stvorenju gospodari.« I drugi, u petom predslavlju nedjelja kroz godinu: »Ti si sazdao sva stvorenja..., a čovjeka stvorio na svoju sliku i podložio mu sva čuda prirode da u tvoje ime gospodari stvorovima i trajno te divnim tvojim djelima hvali.« Tako se skladno združuju *dominum terrae* i *adoratio Dei* – gospodstvo nad zemljom i poklon Bogu.

CRKVENI DOKUMENTI

Nije nakana ovih redaka navesti sva, već upozoriti samo na neka važnija mjesta koja govore o čovjeku u svijetu. Na Drugom vatikanskom koncilu, prije trideset godina, ekologija pod tim svojim punim imenom još nije prodrila u javnu svijest Crkve. Sadržaj je, međutim, bio tu. Govoreći o čovjeku u svijetu, sabor će iznijeti temeljne biblijsko-teologijske smjernice: »Čovjek, stvoren na sliku Božju, primio je nalog da sebi podloži zemlju sa svime što ona sadržava, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti, te da priznajući Boga stvoritelja svega k njemu upravi sebe i sveukupnu stvarnost, da time što su sve stvari podvrgnute čovjeku bude ime Božje slavljeno po svoj zemlji.«¹⁸ Istaknut je društveni vidik solidarnosti i odgovornosti za svijet danas i sutra. Bog je, naime, prema biblijskome izvještaju, Zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima u svakom vremenu i prostoru.

Za današnju ekološkičku krizu usko je vezan i tzv. ubojiti, smrtonosni napredak ili razvoj. Čovječanstvo ne treba da se odrekne napretka, ali ne smije prihvatiti bilo koju cijenu napretka, već samo onu koja ne ugrožava

15 I. de Loyola, *Duhovne vježbe*, FTI, Zagreb 1971, br. 23.

16 P. Teilhard de Chardin, *Le milieu divin*, Seuil, Pariz 1957; hrvatsko izdanje: *Božansko ozračje*, CUS, Split 1985.

17 *Rimski misal*, KS, Zagreb 1980, str. 365. i 414.

18 *Gaudium et spes* 34.

cjelinu. O tome govori papa Pavao VI: »Da bi bio autentičan razvoj, on mora biti integralan, a to znači okrenut promicanju svakog čovjeka i cijelog čovjeka.«¹⁹ Govoreći o istoj temi, Ivan Pavao II kaže: »Nužno je da sve odgovorne osobe složno reafirmiraju prioritet etike nad tehnikom, primat osobe nad stvarima, superiornost duha nad materijom. Samo pod tim uvjetom znanstveni napredak, koji nas tolikim svojim vidicima zanosi, ne će se izokrenuti u vrstu modernog Moloha koji guta svoje nesmotrene pristaše.«²⁰ Prema nastupnoj enciklici istoga pape, »čovjek u svoj istini svoga postojanja... — taj je čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj je čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao.«²¹

Glavni subjekt, a također i glavni stradalac i gubitnik u ekološkoj krizi jest čovjek. Stoga ne iznenađuju i drugi brojni papini interventi u prilog buđenju ekologijske svijesti i odgovornost na svim razinama i kod svih slojeva vjernika, koje ne možemo sve ovdje navoditi. Ivan Pavao II dat će različite definicije ekologije, a mi spominjemo samo ovu: »Ekologija želi reći sve ovo: poštovanje, divljenje, afektivnu pažnju i pretpostavlja duhove sposobne za kontemplaciju, zahvalnost, poeziju.«²² U gimnaziji nam je profesor prirodopisa i biologije znao prijekorno reći: »Idete zatvorenih očiju kroz Božju prirodu.« Ako idemo zatvorenih očiju i ne zapažamo ništa, ništa nas ne oduševljava, ničemu se i ne možemo diviti, ne možemo uočiti stanje stvari u prirodi, u okolišu. Za kontemplaciju i divljenje potrebno je imati otvorene oči, napose otvorene oči srca i duha. Jer, kako reče lukava lija, Malom Princu: »Čovjek samo srcem dobro vidi. Bitno je za oči nevidljivo.«²³ Na estetske vidike u prirodi i čovjekovim ostvarenjima posebno upozorava papa Ivan Pavao II u poruci za Svjetski dan mira (1990): »Ne može se, na kraju, zanemariti ni estetska vrijednost stvorenoga. Dodir s prirodom po sebi je duboko obnoviteljski, kao naprimjer razmatranje o njenoj veličajnosti. Biblija često govori o dobroti i ljepoti stvorenja, pozvanog da dade slavu Bogu (usp. naprimjer Post 1, 4; Ps 8, 2; 104, 1; Mudr 12, 3-5; Sir 39, 16, 33; 43, 1.9) Možda još teže, ali ne manje snažno, može biti razmatranje djela ljudskog genija. I gradovi mogu imati svoju osobitu ljepotu, koja treba da potakne osobe na čuvanje okružja. Dobro urbanističko planiranje važan je aspekt zaštite okoline...«²⁴ Ljudi nošeni Duhom Božjim uvijek su bili prijatelji Božji i prijatelji Božjim stvorenjima. Kao takve prepoznaju ih i oni izvan njihovih strukturalnih zajednica i opredjeljenja. Primjer je s tim u vezi raspjevani pjesnik prirode Franjo iz Asiza. Zbog poticaja, prijedloga i zamolbi katoličkih i nekatoličkih pojedinaca, skupina i ustanova Papa Ivan Pavao II proglasio ga je 29.

19 Pavao VI, *Populorum progressio*, br. 16 (hrvatsko izdanje: HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1967; u prijevodu nedostaje dio »i cijelog čovjeka«).

20 Ivan Pavao II, »Govor sudionicima skupa 'Pokret za život'« (3. XII '82), *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, sv. V, 3 (1982), str. 1513.

21 Ivan Pavao II, *Redemptor hominis* (Otkupitelj čovjeka), KS, Zagreb 1980, br. 14.

22 Ivan Pavao II, »Durante la cerimonia 'Sposalizio del mare'« (11.V. '86), *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, sv. IX, 1 (1986) str. 1393.

23 A. de Saint-Exupéry, *Mali princ*, Mladost, Zagreb 1975, str. 72.

24 Ivan Pavao II, »Mir s Bogom Stvoriteljem — mir s cjelokupnim stvorenjem«, *AKSA* 51 (22. 12. 1989), str. 15, br. 14.

studenoga 1979. nebeskim zaštitnikom svih prijatelja ljudskog okoliša. U obrazloženju te odluke stoji: »Između svetih i glasovitih ljudi koji su naročito poštovali prirodu, koju je Bog dao ljudima kao izvanredan dar, s punim pravom se spominje i sv. Franjo Asiški. On je zaista imao izvanredan osjećaj za sva Božja stvorenja.«²⁵ Tim konkretnim i praktičnim činom u prilog buđenju ekolo svijest i Papa je učinio više negoli mnogim — inače vrijednim i potrebnim — govorima.

VIDICI

Bila bi zabluda iz sadašnjeg kriznog stanja ekologije tražiti izlaz u nekim novim ili starim tabuima, u resakralizaciji ili redivinizaciji prirode ili u nijekanju i izbjegavanju čovjekova poslanja i zadaće u svijetu kao razumnog i slobodnog bića. U središtu pozornosti i problema nalazi se subjekt svega zbivanja — čovjek. Subjektu je potrebna prementalizacija u odnosu na prirodu i okoliš. Postoji put prema zdravijem čovjeku, prema zdravijem svijetu, a to je čovjekova katarza, tj. duhovno čišćenje i obraćanje. Duhovno preporoden, homo sapiens bit će kadar u sebi skladno objediniti dvostrukim vidik biblijskog naloga. Prvi da sebi *podloži* zemlju, s onim drugim, da zemlju, taj vrt svoje egzistencije, *obrađuje* i *čuva* — za sebe i za svoje bližnje, danas i sutra. Tek će tako biti zajamčeni istiniti interesi sadašnje generacije, a da se interesi budućih ne ugroze.

Budući da je okoliš jedinstvena baština cijelog čovječanstva, jedna jedina 'lada na kojoj svi plovimo', potrebno je kod svih ljudi buditi i odgajati osjećaj i svijest o odgovornosti za cjelinu svijeta, holistički etičko-moralni pogled. Posebno je to potrebno kod današnjih i budućih investitora i programera, nosioca vlasti i znanosti, kod onih koji su na položajima na kojima donose presudne preporuke i odluke na području mikro svijeta i makro svijeta. Uloga znanosti i znanstvenika-istraživača presudno je važna, kako to naglašava I. Supek: »Znanstvenici imaju najveću odgovornost da očuvaju i ojačaju etička načela u svojim istraživanjima i ustanovama kako bi blagotvorno djelovali na ovom sudbinskom križanju odakle se možemo strmoglaviti u vječnu propast ili konačno prispjeti u luku mira.«²⁶ Krajnje je vrijeme da se shvati i prihvati činjenica da ne može biti znanosti bez etike, da nije moguć čovjek znanstvenik bez etičke dimenzije. Čovjek na ulazu u laboratorij ne može povesti sa sobom znanstvenika istraživača, a pred vratima ostaviti etičara. Čovjek ostaje i djeluje kao moralno biće: slobodno, svjesno — i odgovorno!

Opustošenje okoliša, a ujedno i ugrožavanje kulture i same egzistencije čovjeka i života uopće, barometar je i lošeg stanja međuljudskih odnosa, ljudske nekulture, individualnog i kolektivnog egoizma, što je, prema K. Lorenzu, jedan od osam smrtnih grijeha civiliziranog čovjeka.²⁷ To nas

25 Vijest i tekst: *Brat Franjo* 3 (1980), str. 4.

26 I. Supek, *Znanost i etika*, JAZU, Predavanja 53, Zagreb 1985, str. 17.

27 K. Lorenz, *Die acht Todsünde der zivilisierten Menschheit*, Piper, München 1974⁷, str. 107.

stanje poziva, kako dobro ističe J. B. Metz, na »antropološku revoluciju«,²⁸ tj. na obnovu istinskog humanizma, koji u tim i takvim okolnostima znači oslobađanje ne od siromaštva i bijede, nego oslobađanje od našeg konzumizma u kojem konačno konsumiramo sami sebe. To je poziv na obnovu svijesti da je višeg reda biti nego li imati.

Ugrožavanje života, i samih uvjeta života, poziva na kulturu života, nasuprot nekulturi izživljavanja. Zato će C. F. von Weizsäcker uputiti poziv na »asketsku kulturu svijeta«. ²⁹ To znači da treba unositi u čovjeka krepost odricanja od ugrožavajućeg izobilja; da se umjesto hedonizma ima gajiti skromnost i umjerenost u upotrebi, a solidarnost u raspodjeli dobara, prema načelu 'toliko koliko' je razborito potrebno i u cjelini gledajući korisno. Potrebno je odgajati poetični pristup životu i svijetu, iz kojeg se rada unutarnji stav divljenja i prijateljevanja sa svim stvarima i svim svemirom. To je stav koji prepoznaje bliskost i srodnost u svemu stvorenju dotle da ga može nazivati 'bratom' i 'sestrom'.

Opće je i dnevno iskustvo da se u svakom ljudskom životu, koji imalo želi biti ljudski odgovoran i uspješan, tj. moralan, pretpostavlja kultura odricanja, kultura askeze, kultiviranje nagona. Na području ekologije nužno je kultiviranje nagona za posjedovanjem i izrabljivanjem zemlje, zraka i vode. Od pljačkaša, izrabljivača i neprijatelja okoline čovjek treba da postane poštovalac i prijatelj svega okoliša. Sama ekologija — govor i rasprave o ljudskom okolišu — treba da preraste u ekofiliju, prijateljstvo i ljubav prema ljudskom okolišu i svemu što postoji oko nas. Iz te ljubavi rodit će se nova kultura — kultura okoliša.

Više nego bezosjećajni tehničari i manipulatori danas su čovjeku i čovjekovu okolišu i svemiru potrebni ljudi biblijskog nadahnuća: ljudi poštovanja i zadivljenosti, ljubavi i zahvalnosti svijetu i životu na svim njegovim razinama. Jedino takvi shvaćaju da je ovaj svijet zajednički dom svih (oikos=kuća; ekologija). Jedino oni shvaćaju da svijet ovisi o našoj uzajamnoj solidarnosti i kulturi odricanja. Jedino takvi shvaćaju da taj svijet možemo i moramo predati budućim naraštajima u ljepšem i skladnijem stanju nego što smo ga sami primili u baštinu.

ECOLOGY

Influenced by the documents of the Second Vatican Council "Joy and Hope", the author makes introduction to his article on the environmental protection by the "Genesis" where he finds the foundations of the Judeo-Christian attitudes as regards the relation to the nature.

The standpoint: "A man is allowed all that he can" — is subject to criticism in order to appeal for responsible relation to the future of the world in the sphere of the modification of the nature to human necessities.

28 J. B. Metz, *Jenseits bürgerlicher Religion*, Kaiser-Grünwald, München-Mainz 1980, str. 60-66.

29 C. F. von Weizsäcker, *Die Zeit drängt. Das Ende der Geduld*, Wiener Verlag, Hemberg bei Wien 1987, str. 89.

Quoting various up-to-date standpoints as to the protection of the environment, the author mainly accepts the holistic attitude.

A monastic attitude towards the nature is explained, concluding that in fact it is both anthropocentric and theocentric.

The author further relates to the standpoints of some saintly figures and their influence of the ideas about the nature: Benedict, Francis, Loyola, Teilhard de Chardin: the world as God's milieu. The author gives the whole range of the Church documents on the problems of environmental protection, of the Pope John Paul II, — finally expressing his own conclusion: the necessity of converting a man with regard to his responsibility for a healthy environment, awareness of the responsibility for the wholeness of the world (holistic ethical and moral attitude), re-establishing an attitude that it is more important "to be" than "to have", — the importance of the culture of life where renunciation should confront the prevailing hedonism.